

SOME ASPECTS OF ISLAMIC-TURKISH CULTURE

ESİN KÂHYA*

N. Akmal Ayyubi, *Some Aspects of Islamic-Turkish Culture*, Aligarh Muslim University, Aligarh (India) 1988. vi+138 sayfa.

Eser bir önsöz, on bölüm, ve her bölümün sonuna ilâve edilmiş olan bibliyografyalardan meydana gelmiştir.

Eserin önsözü, bize kısaca Hindistan'daki Türk kültürüne ilişkin eğitim, öğretim ve araştırmalar hakkında bilgi vermiştir. Bu kısa açıklamalardan biz, Türk dili, kültürü ve tarihi konusunda Hindistan'da ne gibi çalışmalar yapıldığı, bu konu ile ilgili kurumları ve bu konuda nasıl bir eğitim ve öğretim verildiğini öğreniyoruz. (s. i-vi).

Eserin ilk bölümünde (s. 1-16), Kur'an başta olmak üzere, İslâmî bilimlerin gelişmesi ve yayılması konusunda Türklerin yaptıkları çalışmalar ve katkıları ele alınır. Bu bölüme yazar şu cümle ile başlamaktadır: "İslâmiyet, onu, Doğuda Çin'e, Güney-doğuda Hindistan'a, Kuzeyde Rusya'ya, ve Kuzey-batıda Anadolu'ya kadar götüren Türklere yeni bir uygarlık sundu." (Bkz. s. 1).

Türklerin, İslâm teolojisiyle yakından ilgilendiğini vurgulayan yazar, bu gayeyle Türklerin medreseler kurduklarını, Arapça, retorik, mantık, felsefe, İslâm tarihi, fıkıh ve Kutsal Kur'an'ı öğrendiklerini ifade etmiştir. Kur'an dahil, bütün bu disiplinlerin dilleri Arapça olması nedeniyle, bu faaliyetlere ilişkin olarak, bazı Türk düşünürleri Kur'an'ı Türkçeye çevirmişlerdir. Ayyubi, bu çevirilere örnek olarak Hicrî onuncu yüzyılda doğu Türkçesine yapılmış bir Kur'an çevirisinden söz etmiştir. (s. 1).

Yazarımız, Türklerin Anadolu'nun İslâmlaştırılmasını sağladığı görüşündedir. Dünyanın birçok yerinden gelen meşhur alimler Anadolu'da çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Bunlar arasında İspanya'dan gelen Muhiddin-Arabî (M.S. 1165-1240), Azerbaycan'dan gelen Şahabettin Suhreverdi (M.S. 1154-1191) sayılabilir. Yine bu grup içinde Mevlâna'nın babası Bahaeddin Sultan Veled de bulunur. Bu düşünürler eserlerini Farsça kaleme almışlardır. (s. 2).

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Bilim Tarihi Anabilim Dalı Başkanı.

Halbuki anadilinden başka dil bilmeyen Anadolu Beyleri, Türkçeyi desteklemişlerdir; bilim adamlarının eserlerini Türkçe yazmalarını, ve medreselerde kullanılan dinî eserlerin Batı Asya Türkçesine çevrilmesini istemişlerdir. (s. 2).

Bu dönemde kaleme alınmış eserlerin pek çoğu kayıptır. Bu eserlerden bize kadar gelenler arasında, Murad Arslan Bey b. İshak Bey'in talebi üzerine yazılmış olan Yâsin, Mulk ve Fil sûrelerinin tefsiri, yazarımızın zikrettiği örnekler arasındadır. O, bu eserlerin bilinenlerinin halihazırda hangi kütüphanede bulunduğunu da kaydetmiş; ayrıca, bu konuda çağdaş araştırmacıların yaptıkları çalışmaları da söz konusu etmiştir; örneğin burada zikrettiğimiz tefsirleri, Fahir İz'in incelemiş olduğunu belirtmiştir. (s. 4).

Osmanlı Devletinin kuruluşuna, kısaca değinen yazar onların geniş sınırları içinde, İslâmî bilimler dahil, bilim dilinin Arapça olduğunu söyler. Ancak Edeb Ali, Dursun Fakih, Molla Rüstem, Kara Halil gibi bazı alimlerin Türkçe yazdıklarını da belirtir. Yazarımıza göre, bu tefsircilerin eserlerinden en seçkini, Mustafa b. Mehmed'in (Ankaralı) Orhan için Mulk Sûresi üzerine yazdığı tefsirdir. (5).

Orhan zamanında ilk medrese İznik'te kurulmuş olup, orada ders sorumlusu olarak ders yapanlar arasında, Kayserili Davud (öl. 1335), Muhiiddin-i Arabî'nin Fûsus el-Hikem'e bir tefsir yazmıştır. Osmanlılar zamanında, daha sonra, Bursa, Edirne ve İstanbul'da medreseler kurulmuştur, ancak İzmit Anadolu'nun İslâmlaşmasında merkez rolünü oynamıştır. (s. 6).

Ayyubî, yukarıda söz konusu edilen medreselerde yetişmiş bilim adamı ve düşünürler arasında Molla Fenarî (1350-1431), Hızır Bey (öl. 1459) ve Sinan Paşa'yı (öl. 1489) da içeren uzunca bir liste verir. (s. 6).

Bu kısımda, daha çok İslâmî bilimlerle ilgili bilgi veren yazar, çeşitli meşhur müfessirler ve eserlerinden söz eder. Bunlardan Türkçe tefsirler konusunda ayrıntılı bilgi verir. Türkçe tefsirlerden biri de Teftâzânî'ninkidir; onun Keşf el-Esrâr ve'l-Uddat el-Ebrar adlı eseri, kısmen Türkçe kısmen Arapçadır. (s. 8).

Yazarımız, Türkçe Kur'an tefsiri yapanlar arasında, Ebu Suud Efendi'yi de zikretmiş; hakkında kısaca bilgi vermiştir. (s. 9).

Yine burada bilgi verilen teologlar arasında büyük Türk teologlarından Cemâleddin Aksarâyî, Ayıntaplı Mehmed Efendi, Kemalpaşazade de bulunmaktadır. (s. 10).

Genel olarak, Türk teologlarının eserlerini Arapça olarak kaleme aldığını ifade eden yazarımız, zaman zaman Türkçe tefsirlere de rastlandığını ve genellikle onların dillerinin daha basit olduğunu söyler. Burada, o, aynı zamanda, Montgomery Watt'ın bu Türkçe tefsirler hakkındaki 'onlar genellikle felsefi değildir' dediğini ifade ederek, "mamafih, yine de Türkler, Kur'an bilimlerinin Türkçe tefsiri konusunda önemli katkılar yapmışlardır, ancak onların katkıları çok iyi bilinmemektedir. Bundan dolayı meslektaşlarıma (özellikle Türkiye'deki) bu konuyu araştırmalarını söyledim. Bu konu bakir bir alandır," demektedir. (Bkz. s. 12-13).

Türk kültürünü çeşitli yönleriyle ele alan bu eserde, zaman zaman yazar, ilgili konuya göre, çok iyi bilinmeyen ya da hâlâ açıklanmayı bekleyen muhtelif noktalara değinerek, bu noktalardaki farklı görüşleri vurgulayıp, problem olarak onları formüle edip, araştırmacıları yönlendirmeye çalışır. Burada da bu örneklerden birini görüyoruz.

Eserin ikinci kısmı, 'Türklerin Coğrafyaya Katkısı' adını taşımaktadır, ve adından da anlaşılacağı gibi, bu bölümde yazar, Türklerin bu konudaki katkılarını ele alır.

Bilindiği gibi, coğrafya, yeryüzündeki iklim farklarını, toprağın özelliklerini, yerleşim bölgelerini, bitki örtüsünün özelliklerini, yeryüzündeki ülkelerin ekonomik durumu ve de sanayideki rolünü inceler. Yazarımıza göre, Türkler, bunların yanı sıra, coğrafya içinde, sabit yıldızlar, gezegenler, gök cisimleri, dağlar, çöller, iklim değişiklikleriyle ilgilenmişlerdir. (s. 17).

Türklerin, her ne kadar, geniş sınırlara sahip olmaları dolayısıyla, özellikle de sınırları içindeki ülkelerin coğrafyalarıyla ilgilendikleri söylenebilirse de, onların bu konuya gösterdikleri ilgiyi, bu sınırlarla belirlemek mümkün değildir. Onlar başka sebeplerle de, örneğin hac seferleri, savaşlar ve göçler sebebiyle de konuya ilgi duymuşlardır.

Orta Asya'daki Uygur Türkleri, coğrafyaya büyük ilgi duymuştur; onların güneş ve yıldızlarla ilgili ilginç eserleri vardır. (s. 18).

Ayyubi, ilk Türk coğrafyacısı olarak, Kaşgarlı Mahmut'u zikretmiştir; onun Divânu Lugat el-Türk adlı eserinde (1073), Türk illerinin, komşu

ülkelerin dağılımını göstermiş; oraların dağları, nehirleri, şehirleri hakkında bilgi vermiş olduğunu ve onun verdiği açıklamalarda Orta Asya, Çin, kuzeyde Afrika'ya kadar, batıda Volga ötesine kadar olan bölgenin bir haritasının çizilmiş olduğunu söylemiştir. (s. 19).

Yine meşhur coğrafya eserleri arasında, Durr-u Meknun ve Acaib el-Mahlûk (Yazıcıoğlu Ahmet Bican, öl. 1456), Takvîm el-Buldân (Ebu'l-Fidâ'nın eserinin Sipahizade Mehmed b. Ali tarafından çevirisi), Kazvinî'nin Acaibü'l-Mahlukat adlı eserinin çevirileri (bunlardan biri, İbn el-Verdî, öl. 1457), Mehmed b. Ömer b. Bayezid b. Aşık'ın (öl. 1555) çevirileri (arasında Menâzirü'l-Avâlim de vardır) verilmiştir. (s. 20).

Yazarımız, Osmanlı coğrafyacıları arasında en seçkininin Pîrî Reis (öl. 1554) olduğunu söyler; onun 1513'de yapıp, 1517'de Sultan I. Selim'e sunduğu ilk 'Dünya Haritası' ve 1528'de yaptığı ikinci harita ile, Kitâb-ı Bahriye adlı eserini ayrıntılı bir şekilde anlatır. Onun buradaki açıklamalarından biz, Pîrî Reis'in mevcut bütün kaynakları da kullanarak, dünyanın o gün bilinen bütün denizleri, kıyıları, dağları, nehirleri hakkında bilgi vermiş olduğunu anlıyoruz. (s. 21-23).

Ayyubi, diğer önemli Türk coğrafyacıları olarak, Seydi Ali Reis, Kâtip Çelebi, Evliya Çelebi ve Ali b. Ahmed Muhammed el-Şarkî'yi zikretmiştir; onların çalışmalarını kısaca tanıtmıştır. (s. 24-26).

Bu bölümün sonunda, yazarımız diyor ki "Türklerin coğrafya ve harita bilimine katkıları çok büyük olmuştur. Onlar büyük ölçüde Araplardan etkilenmişlerdir. ... Türkler özellikle haritacılık konusunda önemli katkılar yapmışlardır." (s. 29).

Kitabın üçüncü bölümü, 'Türk Dili Konusunda Gökalp' adını taşır ki bu başlıktan da anlaşıldığı üzere, yazar bu bölümde Türk dilinin gelişimi hakkında bilgi verir; ancak ondokuzuncu yüzyıldan itibaren bu konuda yapılan çalışmaları, Gökalp'i merkeze koyarak daha ayrıntılı olarak ele alır.

Yazar, Güney Avrupa'dan Yenisey Irmağı ve Çin sınırları dahilinde yaklaşık elli milyon kişinin Türkçe konuştuğunu ifade etmiştir. Burada hemen şunu belirtmek gerekir, diğer bölümler incelendiğinde de görülebileceği gibi, yazarın bize vermiş olduğu bilgilerde yaklaşık son on yıllık bilgi ve araştırmalar yoktur. Özellikle, Türkiye'de yapılan son çalışmaları yazarımızın eserinde görmek mümkün değildir, dolayısıyla da onun Türkçe konuşan nüfusun sınırlarını yaklaşık olarak, doğru vermesine karşın, sayıyı

sadece, bugünkü Türkiye nüfusundan bile aşağıda göstermesi, bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Ayyubi, Türkçenin kullanıldığı sınırları belirledikten sonra, dilin kökenlerini belirlemeğe çalışmış; Türkçenin köklerinin Hsiung-nu'lara kadar götürülebildiğini, ancak, onun zaman içinde birçok dille karıştığını, ve birçok etki altında kaldığını belirtmiştir. Yazarımıza göre, Türkçedeki yabancı dillerin etkisi, İslâmiyetle daha da yoğun bir şekilde hissedilir hale gelmiş, ve Türk bilim adamları ve düşünürleri uzun yıllar, Türkçe yazmak yerine, edebî eserlerini Farsça ve bilimsel eserlerini Arapça yazmışlardır. Dolayısıyla da Türkçeye bu iki dilden birçok kelime geçmiştir; Türkçede bu iki dilin bazı gramer kaideleri birlikte kullanılmıştır. Sonuçta, Selçuklular zamanında dil karakterini kaybetmiş; tamamen klasik İslâm Uygarlığının etkisine girmiştir. (s. 29).

Yazarımıza göre, erken tarihli Osmanlı edebiyatına bakıldığında, halk edebiyatı karakteri taşımadığı, ve halkın bu edebiyatı anlamasına pek imkân olmadığı görülür; şiirler aruz vezniyle yazılır. Hatta burada Prof. Julius Geramus'un bir ifadesi de aktarılmaktadır. "Şairler halk arasında yaşadılar, fakat halk onların 'divanlarında' yaşamadılar." (s. 30).

Burada, genel olarak, Osmanlı edebî eserleri ele alınırsa onları iki ana gruba ayırmak mümkündür: a. Divan edebiyatı : yani daha çok belli bir zümre ve belli bir çevreye hitap eden; b. Halk edebiyatı : halkın içinden gelen, onun hayatını, hislerini anlatan edebî eserler (Örneğin Yunus Emre, Karacaoğlan ve Köroğlu'nun şiirleri gibi).

Yazarımız, onsekizinci yüzyıldan itibaren dilde görülür nitelikte bir saflaştırma hareketinin ilk adımlarının atılmağa başladığını belirtmektedir. Ancak, Arapça ve Farsçadan arındırmağa çalışılan Türkçede bundan böyle bir başka etki söz konusu olmuştur; o da, Osmanlı İmparatorluğunda başlayan Batılılaşma hareketinin bir sonucu olarak giren, Batı etkisi, ve de özellikle Fransız etkisidir. Ayyubi, Türk yazarlara etki eden Fransız yazarlar arasında Voltaire, Jean-Jacques Rousseau, Montesquieu'yu sayar. Onların etkisiyle Osmanlı İmparatorluğunda hürriyet, müsavat, millet, halk, adalet, kanun kavramları doğmuştur. Divan edebiyatına karşılık, Servet-i Fünûn edebiyatı şekillenmiştir.

Ancak, yazı dili henüz, konuşulan Türkçe değildir. Konuşulan Türkçenin yazı dili olarak kullanılması 'Genç Kalemler'le gerçekleşmiştir. Bu cereyanı destekleyenlerden biri de Ziya Gökalp'tir. O, divân edebiyata

tından hoşlanmamıştır, çünkü yazarımıza göre, o, her türlü yabancı etkisine karşı çıkmıştır. (s. 35).

Balkan Savaşından (1912) sonra, dilde bu yeni ruhun güçlenmesi için Türk Yurdu Dergisi ve Türk Ocağı Kültür Merkezi kurulmuştur. Bunların gayesi, Türk millî ruhunu ve kültür şuurunu insanlara benimsetmektir. Gökalp de, yazılarıyla, aynı ruhu yerleştirmek için bütün gücüyle çalışmıştır. (s. 35).

Onun yazıları arasında, yazarımız, *İslâmlaşmak ve Muasırlaşmak, Türkçülüğün Esasları, Türk Tôresi* adlı eserleriyle, *Küçük Mecmua*'sındaki yazılarını zikretmiştir. (s. 35-37).

Ziya Gökalp, Osmanlıca'yı konuşma dili olarak kabul etmiyordu; o üç farklı dilin, Arapçanın, Farsçanın ve Türkçenin dil kaidelerinin geçerli olduğu sunî bir dildi. Türkler için, ortak bir konuşma ve yazı dili gerekliydi. Yazarımıza göre, Gökalp çözümü İstanbul Türkçesinde görüyordu, ancak, o, farklı farklı yönlerde gelişme göstermiş olan Türkçe lehçelerinden türetilen ve atılan Farsça ve Arapça kelimeler yerine konmağa çalışılan kelimelerle bozulmamalıydı; bu yeni türetilen kelimeler bilim dilini zenginleştirmek için kullanılabilirdi. (s. 41).

Ziya Gökalp had derecede tasviyeci değildi; dilde mevcut Farsça ve Arapça kelimelerin kalması görüşündeydi, ancak eğer, Türkçede, halk dilinde kelimeler varsa, örneğin siyah kelimesi yerine halk dilindeki kara, beyaz kelimesi yerine ak kelimesi olduğuna göre, halk diline geçmiş olan bu kelimelerin kullanılmasının uygun olduğunu düşünüyordu. (s. 42). O, Farsça ve Arapça gramer kaidelerinin uygulanmasına karşıydı; örneğin hastagen yerine hastalar, tullâb yerine talebeler şeklinde Türkçeye girmiş ve halk dilinde kullanılan şeklin benimsenmesinin daha doğru olduğunu ileri sürüyordu. (s. 45-46).

Yukarıda da ifade edildiği gibi, onsekizinci yüzyıldan sonra, Türkçe Batı dillerinin, ve de özellikle Fransızcanın etkisinde kaldı, ve birçok Fransızca kelime Türkçeye girdi. Bu yeni dil ile kaleme alınan eserler de Türk halkının hislerini, duygularını aksettirmiyor, ve halk onu da anlamıyordu. (s. 47).

Atatürk, Cumhuriyetle birlikte, harf inkılâbı yaparak, Arap alfabesinden daha iyi Türkçeye uyum gösteren, Latin alfabesini onun yerine koymuştu; Türkçede gerekli olan bazı harfler de ilâve edilerek, bu alfabe Türkçeye uygun hale getirilmişti. Zaten Arap alfabesi, Türklerin kendi al-

fabesi değildi; ondan önce, Türkler başka alfabeler de kullanmışlardı, ancak bu konuda birçok tenkit yapıldı, ve tenkitler özellikle de İslâm ülkelerinden geldi, çünkü onlara göre bu değişiklik İslâm ülkeleriyle, Türkiye'yi birbirinden koparacaktı.

Ziya Gökalp de bu harf inkılâbına karşı idi, ancak, yazara göre, Atatürk, realist bir lider olarak, yerinde bir kararla bu alfabeyi yerleştirmiş, böylece de, okur-yazar oranı kısa zamanda yükselmiştir. Bu alfabeyi insanlar daha kolay öğreniyorlardı.

Dil reformu ile ilgili olarak, Atatürk Dil Kurumunu kurdu. Bu Kurumun dilde üstlendiği tasfiye hareketi 1950'ye kadar devam etti, 1950'den itibaren dilin gelişimi kendi haline bırakıldı.

Yazarımız, özellikle Gökalp'e ayırdığı bu bölümde, onun sadece dil çalışmaları açısından önem taşımayıp, aynı zamanda modern Türkiye'nin şekillenmesinde de etkin olduğunu ifade etmiştir. (s. 53).

Kitabın dördüncü bölümü 'Osmanlı Türklerinin Yazısı' adını taşır. Burada yazarımız, Osmanlılarda yazının sadece bir yazı olmayıp bir sanat olarak oynadığı rolü ele almıştır.

Selçuklular zamanından başlayarak, Anadolu'da yaşamış olan meşhur hattatlar hakkında kısa bilgi veren yazarımız, bunlar arasında Anadolu Selçukluları zamanında yaşamış olan Konyalı Abdullah b. Mehmed (öl. 1278), Fatih zamanında yaşamış olan Yahya Sufi ve oğlu Ahmed, 'hattatların kiblesi' denen Şeyh Hamdullah (1436-1520), Beyazıt zamanında yaşamış olan Mustafa Dede (öl. 1538), Süleyman (I) zamanında Afyonlu Ahmed Şemseddin (öl. 1556), onun öğrencilerinden Üsküdarlı Mevlâna Hasan (öl. 1614), ve bu sanatı geliştirenlerden Hafız Osman (öl. 1698), onsekizinci yüzyıl başında yaşamış olan Ramazan Efendi ve öğrencisi Çiçizade Abdurrahman, ondokuzuncu yüzyılda yaşamış olan Rahmi Efendi'yi (öl. 1828) zikretmiştir; bunlardan özellikle, Şeyh Hamdullah, Hafız Osman ve Rahmi Efendi hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir; onlardan Rahmi Efendi'nin celi kullandığını ve iyi bir istifçi olduğunu söyler. Onsekizinci yüzyılda yaşamış olan Kâtipzade Mehmed ise Türkçeye talik'i kabul ettirmiştir. Daha sonraki yüzyılda talik Mehmed Yesârî ve oğlu Mustafa İzzet sayesinde gelişmiştir. (59-69).

Ayyubi, yazı sanatının, özellikle de kûfi yazı örneklerinin binalarda süslemelerde kullanıldığını; siyakatin, daha çok siyasî yazılar ve tuğralarda kullanıldığını; özel tuğrakeşlerin onları çizdiklerini söylemiştir. (s. 70-71).

Yazarımız, Seyd Abid Ali Abid'in *A History of Muslim Philosophy* adlı eserinde (ed. M. M. Sherif) "onların (Türklerin) katkıları çok önemli gibi görünmemektedir" hükmüne katılmaz, ve kendi görüşlerini şöyle verir: "onların katkısı çok önemli görünmemektedir demek doğru değildir." (s. 71).

Eserin beşinci bölümü 'İstanbul Camileri'nde, yazarımız, diyor ki, her ne kadar, halihazırda Türkiye'nin başkenti, Ankara ise de, İstanbul'un Avrupa'yı Asya'ya bağlayan ve sırasıyla Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluğunun sanat, ekonomi ve kültür merkezi olarak oynadığı rol bugün de devam etmektedir. (s. 76).

Türkler, Anadolu'da, İstanbul'un fethinden önce birçok camiler yapmışlardı; Edirne, Bursa ve Konya'daki birçok cami gibi. Daha önce de Batı Asya'da muhtelif camiler inşa etmişlerdi. Fetihten sonra, Ayasofya ve Kariye gibi bazı önemli kiliseleri cami haline getirmişlerdir. (s. 77).

Burada yazarımız mimarî tarihinde söz konusu olan bir probleme değiniyor: Türklerde yekpare kubbe var mıydı? Yoksa, ilk defa Ayasofya'da görerek, Bizanstan yararlanarak mı yekpare kubbe yapmaya muvaffak olabilmişlerdi? Yazarımız, Türklerin, İstanbul'un fethinden önce yaptıkları camiilerde, örneğin onbirinci yüzyılda, Batı Asya'da, Merv'de Taltahan Baba Camii'nde, Bursa'daki Ulucamiî'de (XIV. yüzyıl) ve Edirne'deki üç Şerefeli Cami'de kubbe tatbikatını görmenin mümkün olduğunu, ve bir hayli ilerlemiş bir yapı sanatı sergilediklerini, ancak, Ayasofya'yı görerek, daha iyisini yapmak için yeni bir yapı stili geliştirmeye çalışmış olabileceklerini ifade ederek, bunun neticesinde de Fatih Camii, Beyazıt Camii, Süleymaniye Camii, Sultan Ahmed Camii ve Valide Camii (Yeni Camii) gibi, camiilerdeki mimarî stilleri ortaya çıkmıştır, demektedir. Ayrıca O, bu camiileri nisbeten daha ayrıntılı olarak ele alır.

Yazar, bu bölümün sonunda, genel bir değerlendirme yaparak, Türklerin eserlerinin sadece, Anadolu ile sınırlanamayacağını, Suriye'de, Irak'ta, İran'da ve çeşitli Arap ülkesinde Türk eserlerine rastlanabileceğini söyleyerek, iklim şartlarına uygun olarak, Anadolu'da yapılan camilerin kapalı alanlar şeklinde inşaa edildiğini; süslemeler açısından, İranlılardan etkilendiklerini, ve yazıyı da süs ögesi olarak kullandıklarını ifade ederek, "Türk mimarisinde camiler abidevî eserlerdir" demektedir. (s. 88).

Yazarımız, eserin altıncı kısmını İbn Sînâ'ya ayırmıştır, onun hayatı hakkında kısaca bilgi verdikten sonra, bölümün başlığında da ifade edilmiş olduğu gibi, 'nisbeten az bilinen eserleri' hakkında bilgi verilmiştir.

Yazarımız, Türk kültürü ile ilgili bir eserde, niçin İbn Sînâ'yı ele almıştır? Bunun sebebini kendisi, bu bölümde s. 97'de şöyle ifade etmektedir: "İbn Sînâ Arap alimi olarak düşünülür, ama Türkler tarafından onun eserleri kendilerinin felsefe ve bilim dünyasına katkıları olarak değerlendirilir." Muhtemelen, bu noktadan hareket ederek, yazarımız, Türk kültürünü ele aldığı bu eserin bir bölümünü İbn Sînâ'ya ayırmıştır.

İbn Sînâ'nın matematik, fizik, astronomi, kimya, jeoloji, zooloji, botanik, coğrafya, müzik, ve tıpla ilgili eserlerinin olduğunu söyleyen yazarımız, ilkin onun bibliyografyası ile ilgili eserlerden söz eder, örneğin Osman Ergin bunlardan biridir. Bu yazı 1937 yılında T.T.K. tarafından yayınlanmış olan 'İbn Sînâ' cildinde yer alır. (s. 92)

İbn Sînâ'nın müzikle ilgili eserlerinin sadece adları verilir; genellikle bunlar Farsçadır. Bunları astronomi eserleri izler; bunlar arasında *Kevâkib* adını taşıyan ve Fatin Gökmen tarafından çevirilen eser de vardır. (s. 93).

Kimya ile ilgili olarak, İbn Sînâ'nın el-İksir ve el-Kimya adlı risalelerinden söz edilir; bunların içerikleri kısaca anlatılır. Bu açıklamalarda o, İbn Sînâ'nın *el-Kimya* adlı eserinde sülfürik asit ve alkol hakkında bilgi verdiğini söylemektedir. (s. 96).

Yukarıda söz edilen bir nokta, İbn Sînâ'nın Türklüğü konusunda yapılan çalışmalar hakkında da, yazarımız ayrıntılı bilgi verir; bu konuda Ünver, İzmirli Hakkı, Kemalettin Şükrü, Yaltkaya, Ahmet Ateş, Kilisli Rifat gibi yazarların çalıştıklarını ifade eder. Bu arada, yazarımız, 1937 yılında, Atatürk'ün emriyle kaleme alınan 'İbn Sînâ' cildi hakkında da ayrıntılı bilgi sunar, ve bu eserin İngilizce dahil diğer yabancı dillere de çevirilmesi gerektiğini söyler. (s. 100).

Ancak burada, yazarımız, Sayın Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın editörlüğünde İbn Sînâ'nın bininci doğum yılı dolayısıyla Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanan 'İbn Sînâ' cildinden söz etmez. Yukarıda da ifade etmiş olduğumuz gibi, onun değerlendirmelerinde yaklaşık son on yıllık malzeme eksiktir, ve de bu son eser de bu düşüncemizin açık kanıtlarından biridir.

Yazarın eserinin en ilginç kısımlarından birisi 'Hint-Türk Münasebetleri, Bir Araştırma Teklifi' adını taşıyan kısımdır. Burada yazarımız, Türklerle Hintliler arasında siyasî, iktisadî ve kültürel münasebetlerin, genellikle kabul edildiği gibi, onbirinci yüzyılda, Gazneli Mahmut zamanın-

da değil, çok önce, M.Ö. I. yüzyılda, Hindistan'da ilk Türk devletinin kurulmasıyla başladığını ifade eder. (s. 103).

Daha sonra ikinci yüzyılda, Kanişka tarafından, yine bir Türk devleti kurulmuştur. Kayıtlarda, Kanişka'dan Turuşka diye söz edilmektedir. Onun bastırıldığı paralar üzerinde Türkçe kelimeler bulunmaktadır. Onun kurduğu devletin sınırları, kuzeyde, Türkistan'a, güneyde Patli Putra ve Ujjain'a kadar gidiyordu. Bu devir Budizmin Himalayaları aşıp, Türkistan'a yayıldığı devirdir. (s. 104).

Türkler, Orta Asya'dan göç ederken Kuzey Hindistan'a yerleştiler; Hint dinini, adetlerini, geleneklerini kabul ettiler. Aynı şekilde, bazı Hintliler, Orta Asya'ya göç ettiler, ve oraya yerleştiler. (s. 104).

Gazneliler zamanında, orduda Türk askerlerin yanı sıra, Hintli askerler de vardı. Onüçüncü yüzyılda, Hindistan'da kurulmuş olan Türk devletleri, Timur tarafından yıkıldı. Bütün bu siyasî temaslar neticesinde Türkçe, Hintçe ve Farsça karışımı olan Urdu Dili doğdu. (s. 105).

Yazara göre, Türk etkisini Hindistan'da çeşitli yollardan izlemek mümkündür; örneğin elbiselerde, yiyeceklerde, adetlerde, geleneklerde, cam, deri, cilt yapımında ve çeşitli el sanatlarında vb. ilk camii inşa stili de Hindistan'a Orta Asya'dan Türkler tarafından getirilmiştir. (s. 106).

Yazarımız, burada kısaca değindiğimiz açıklamalarından sonra, Türk-Hint kültürünün karşılıklı münasebetini daha sağlıklı bir şekilde ortaya çıkarabilmek için araştırmaların hangi yönde yapılması gerektiği konusunda bize bazı öneriler sunmaktadır. Bunlar arasında son dönem Hint-Türk münasebetleri de bulunmaktadır. Türkiye'deki Kurtuluş Hareketlerinin Hindistan'da çok sıcak karşılandığını ve desteklendiğini ifade eden yazarımız, ancak konunun yeterince açık ve seçik olarak bilinmediğini ve araştırılmağa ihtiyaç gösterdiğini söylemektedir. (s. 106-109).

Yazarımız, 1976, 1977, 1978 tarihlerinde Türkiye ve Hindistan arasında kültür antlaşmaları imzalandığını ifade ederek, ancak bu münasebetin kurulabilmesi için, Türk-Hindistan kültür münasebetlerinin köklerine inilmesi gerektiğini ve bu konuda geniş ve derin incelemeler yapılarak kapsamlı eserlerin yayınlanması gerektiğini belirtir. (s. 109).

Kitabın sekizinci bölümü 'Türkiye'nin Arşivleri' adını taşımaktadır. Burada Türkiye'nin arşivlerinin çok geniş olduğunu söyleyen yazarımız, bu konuda yapılan yayınlardan kısaca söz eder; daha sonra, Başbakanlık Arşivi, Topkapı Sarayı Arşivi, Hariciye Arşivi ve Şeriye Sicilleri hakkında

kısaca bilgi verir. Burada, Türkiye'deki arşivlerdeki, Hindistan açısından önem taşıyan bazı belgelerden örnekler vererek, bunların Hindistan hakkında yapılan araştırmalarda ne derecede önem taşıyabileceğini gösterir. (s. 112-116).

Bu konuda Hikmet Bayur'un çalışmalarından da söz eden yazarımız, "bu arşivlerin, yeniden, kritik bir şekilde icelenmesi gerektiğini" bir kez daha bölümün sonunda vurgular. (s. 117).

Eserin dokuzuncu kısmı 'Atatürk'ün Başarısı' adını taşımaktadır. Yazar, Atatürk'ün, Asya ülkeleri ve özellikle de Müslüman devletler için önemi üzerinde durur; onun, bu ülkelerdeki etkisini ve ona karşı bu ülkelerin neler hissettiklerini, Atatürk'ün ölümü dolayısıyla yayınlanan yazılara dayanarak açıklar. Bu yazılardan da anlaşıldığı gibi, bütün İslâm ülkelerinde, onun ölümü büyük üzüntü yaratmıştır. (118-119).

Yazarımız, Nehru'nun konuyla ilgili sözlerini bize şöyle aktarmaktadır: "Bir zamanlar Türkiye Asya'nın hasta adamı idi; Kemal geldi ve bize, yeni Asya'nın nasıl olması gerektiğini gösterdi; bize halihazırdaki zaferleriyle geçmişin zaferlerini hatırlattı." (s. 120).

Yazarımıza göre, Atatürk, daha önce şekillenmiş olan Panturanizm ve Panislamizm'i yıkmış, milliyetçilik ruhunu getirmiştir. (s. 122).

Yine bu bölümde, yazarımız, Atatürk'ü Nehru ve Gandi ile mukayese ederek, onun daha çok, Nehru ile karşılaştırılabileceğini, çünkü, Atatürk'ün Yeni Türkiye'yi kurması gibi, Nehru'nun da Hindistan'ın kurulmasını sağladığını, ondaki Ortaçağ zihniyetini yıktığını, millî şuuru uyandırdığını ve emperyalizme karşı savaşı başarıyla sonuçlandığını söyler. (s. 125-126).

Atatürk'ün ülkesi için önemini vurgularken, yazar, özellikle, onun Asya ülkeleri için kurtuluş hareketlerinde bir örnek teşkil ettiğini vurgular, ve Nehru'yu büyük çapta etkilediğini ifade eder. Ona göre, Mustafa Kemal, bütün İslâm ülkelerinde 'İslâmın kılıcı' diye adlandırılmasından da anlaşılabilir gibi, bir hürriyet ve kurtuluş sembolüdür. (s. 127).

Kitabın son bölümü, yani onuncu bölümü 'Türk Medenî Kanunu' adını taşır. Burada, yazarımız, ilkin, Osmanlı devrinde, aile ve kadınla ilgili konularda, İslâmî kaidelere bağlı olarak hüküm verildiğini; sonra, 1876'dan itibaren eski medenî kanunun, yani mecellenin geçerli olduğunu, ancak Yeni Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra bu kanunların

değiştirilerek, İsviçre yasalarından da yararlanılarak yeni bir medenî kanun hazırlandığını söyler. Bu yeni kanunla evlilik, aile ve kadın hakları hakkında yeni hükümler getirilmiştir (1926).

Bu kanunda önemli olan, İslâmi değerler değildir; temele konan millî değerlerdir; Türklüğün korunması önem taşır. Bu bakış açısıyla yeni medenî kanun kadına erkekle eşit haklar getirmiştir. Ancak bunların bir kısmı Türk kadını tarafından kullanılmakta olup, hâlâ Türkiye bir geçiş devri yaşamaktadır. (s. 137).

Genel olarak değerlendirildiğinde, Ayyubi'nin eserinin, ağırlık noktası, daha çok, ondukuzuncu yüzyılın son çeyreği ile Kurtuluş Hareketleri Dönemini kapsamaktadır; daha öncesine ait bilgilerde ayrıntı bulmak pek mümkün değildir. Ancak yine genel olarak düşünüldüğünde, konu ile ilgili yabancı yayınların çok az olduğu göz önünde bulundurulursa, eser, bu nadir yayınlardan biri olarak önem taşır. Biz bu eserde, kısaca da olsa İslâm ülkelerinin Türkiye hakkındaki düşüncelerini öğrenebiliyoruz. Elbette, yazarımızın Hintli bir Müslüman olması dolayısıyla, ilgisi daha çok, o dönem Hindistan'ında Türkiye hakkındaki görüşler üzerinde yoğunlaşmıştır.

Bu kitabı önemli kılan noktalardan biri de Türk-Hindistan kültür münasebetleriyle ilgili olarak verilen bilgilerdir; pek fazla ayrıntı verilmesi de, yine bu konuda, okuyucuyu bir ölçüde aydınlatmaktadır.

Burada son olarak bir noktaya daha dikkati çekmek istiyorum. Ancak, bu nokta Türk kültürü araştırmaları açısından çok büyük önem taşımaktadır. Yukarıda da ifade edilmiş olduğu gibi, yazarımız, Ayyubi, zaman zaman, Türk Kültürü ile ilgili bazı yaygın hatalara okuyucunun dikkatini çeker; onları düzeltmeğe; doğrusunu göstermeğe çalışır. Böylece, Türk kültürü hakkındaki yanlış izlenimleri bilmeğe gayret eder. O, şüpheli, iyi bilinmeyen noktalara da, yine aynı titizlikle dikkati çeker, ve bu noktaların kritik bir zihniyetle, yeniden araştırılmasını ister. Böylece, Türk Kültürü ile ilgili bugüne kadar gelmiş, doğru olmayan bazı düşünce ve inançların bertaraf edilmesi için zemin hazırlar.

Bu kitap yazarı tarafından, Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'ya ithaf edilmiştir.